Кучеренко Ірина,

докт. пед. наук, професор, м. Біла Церква

ФЕМІНІТИВИ ЯК ВИРАЗНИК ГЕНДЕРНОЇ РІВНОПРАВНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Мова як суспільне явище – жива, постійно розвивається, вдосконалюється, реагує на життя суспільства. На початку XXI століття в соціумі в усіх царинах життя утверджується гендерна рівноправність як важливий ціннісний складник дотримання соціальних прав і свобод особистості. Мова нині також відображає гендерну рівність у лінгвістичних одиницях (фемінітивах), як протиставлення мовного антроцентризму, за якого назви професій, посад, звань жінок позначаються формами іменників чоловічого роду.

Фемінітиви (від лат. fēmina – жінка, fēmininus – жіночий) – це група слів жіночого роду за певним станом, професією, посадою, званням тощо.

Питання фемінітивів є предметом лінгвістичних досліджень учених: М. Брус, К. Городенська, А. Загнітко, Є. Карпіловська, О. Стишов, О. Тараненко, З. Шевченко та ін.

На думку А. Загнітка, фемінативи – це «слова, які потенційно є виразниками чоловічої і жіночої статі, а у структурі мови вони марковані граматичним жіночим родом, що й зумовило їхню назву [Загнітко: 77]». З. Шевченко зазначає: «Фемінітиви – це слова жіночого роду, альтернативні або парні аналогічним поняттям чоловічого роду, що належать до всіх людей незалежно від їхньої статі: *льотчик – льотчиця, письменник – письменниця, професор – професорка* тощо» [Шевченко: 255]. О. Тараненко вважає, що фемінітиви – це «підсистема морфологічних одиниць, чітко окреслених граматичним жіночим родом, альтернативні або парні аналогічним поняттям чоловічого роду. Інтенсифікацію творення й уживання таких одиниць спричинено низкою чинників: значно ширшим опануванням жінками суто «чоловічих» царин діяльності, а також зростанням в українському соціумі під

впливом Заходу ідей фемінізму, спрямованих, зокрема, і на подолання «мовної дискримінації жінки» [Таранекно: 23].

В українській мові фемінітиви були відомі з давніх дописемних часів, а з появою книгодрукарства означені лексеми стали більш вживаними. Найдавніші за походженням фемінітиви – це назви жінок індоєвропейського та праслов'янського походження, а саме: назви жінок за їх діяльністю, станом, віком, стосунками тощо. Ще у текстах перших пам'яток української писемності наявні фемінітиви:

- «Руська правда» (XI ст.): *дщерь, госпожа, жена, кормилиця, мати, матерь, ремествениця, роба, сестра;*
- «Слово о полку Ігоревім» (XII ст.): *дѣва, дѣвица, дѣвка, жена, мати, Богородица;*
- «Повість минулих літ» (XII ст.): *заступница, ключница, наложница, начальница.*

У першому українському друкованому словнику «Лексис» Лаврентія Зизанія (1596 р.) було такі жіночі назви: *дочка, медведиця, молодиця, невістка, скорчена, сляка (скривлена), горбата.* У XVI–XVIII століттях кількість фемінітивів як жіночих назв в українській мові поступово збільшується. У XIX столітті фемінітиви вживаються в усному мовленні, а в писемному фіксуються не так часто. На початку XX століття жінки стали активно виявляти себе у соціальному житті та професійній діяльності, тому і певною мірою зросла кількість вживання фемінітивів. Лексикографічні праці початку XX століття містять фемінітиви. Так, у «Словнику української мови» (1920 р.) Дмитра Яворницького зафіксовано такі фемінітиви: *євангелитка, єретниця, величниця (шанувальниця), домовласниця, злочинниця, колежанка, змагальниця (учасниця змагань), здільниця (майстриня, артистка)* та ін. У 30-х роках XX століття фемінітиви були маловживані в писемній українській мові. У другій половині XX століття фемінітиви активно поширюються у мовленні. Так, в 11-томному Словнику української мови (1970–1980 рр.) вже було 3500 фемінітивів, однак багато з них мали позначку «розмовне», чи «зневажливе» слово. Вживання

фемінітивів у сучасній українській літературній мові XXI століття – це відновлення питомої мовної традиції. За матеріалами дослідників, нині в українській мові налічується приблизно 8000 фемінітивів.

З 2019 року в Україні набула чинності нова редакція Українського правопису, у якій визначено використання фемінітивів (параграф 32, пункт 4).

У 2020 році Міністерство економіки України затвердило Зміну №9 до Національного класифікатора ДК 003:2010, відповідно до якої можливе вживання фемінітивів в документації. У документі зазначено: «У Класифікаторі професій професійні назви робіт наводяться у чоловічому роді, окрім назв, які застосовуються виключно у жіночому роді (економка, нянька, покоївка, сестрагосподиня, швачка). За потребою користувача, при внесенні запису про назву роботи до кадрової документації окремого працівника, професійні назви робіт можуть бути адаптовані для означення жіночої статі особи, яка виконує відповідні роботи (відповідно до пункту 4 параграфа 32 Українського правопису, схваленого постановою Кабінету Міністрів України від 22.05.2019 р. № 437). Наприклад, інженер інженерка, верстатник широкого профілю верстатниця широкого профілю, соціолог соціологиня».

Фемінітиви в сучасній українській мові, згідно чинного правопису 2019 р., творяться від іменників чоловічого роду переважно за допомогою суфіксів **-к-, -иц-, -ин-, -ес-**.

Найуживанішим є суфікс **-к**-: *авторка, дизайнерка, редакторка, доцентка.*

Суфікс **-иц-** додається до основ:

- ✓ із суфіксом **-ник:** *порадниця, письменниця, засновниця, речниця*.
- ✓ із суфіксом **-ень-:** *учениця*.

Суфікс -**ин**- сполучається з основами:

на **-ець:** *кравчиня, плавчиня, продавчиня*;

на приголосний звук: *майстриня, філологиня, лемкиня, фахівчиня.*

Суфікс -**ес**- є рідковживаний: *дияконеса, патронеса, поетеса, боронеса*.

Не від усіх назв можна утворити милозвучні фемінітиви. Не для всіх назв осіб жіночої статі за видами діяльності (професія, звання, посада тощо) є

загальноприйняті фемінітиви. За такої умови, варто вживати лексему «пані», наприклад, *пані посол, пані генерал, пані пілот* та ін.

Література:

1. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни. Донецьк. 2012. 388 с.
2. Тараненко О. Принцип андроцентризму в системі мовних координат і сучасний гендерний рух. *Мовознавство*. 2005. № 1. С. 22.
3. Український правопис. К.: Наукова думка, 2019. 392 с.
4. Шевченко З. Словник ґендерних термінів. Черкаси. 2016. 336 с.